

باسمه تعالی

عنوان کرسی: نقد هرمنوتیک فلسفی بر اساس نظر علامه طباطبایی

ارائه دهنده: خانم دکتر خدیجه احمدی بیغش (عضو هیئت دانشگاه تربیت مدرس)

ناقد اول: حجت الاسلام دکتر حسین علوی مهر (عضو هیئت جامعه المصطفی العالمیه)

ناقد دوم: حجت الاسلام دکتر سید عیسی مسترحمی (عضو هیئت جامعه المصطفی العالمیه)

مدیر کرسی: حجت الاسلام مهدی سازندگی (استاد همکار جامعه المصطفی العالمیه)

مکان: دانشگاه مجازی المصطفی

زمان: سه شنبه (۴ بهمن ۱۴۰۱)، ساعت ۱۵-۱۳

در این کرسی که با تلاوت آیاتی از کلام الله مجید آغاز گردید، در ابتدا مدیر کرسی با ارائه ضوابط و نحوه مدیریت کرسی به تبیین مسئله پرداختند و بیان نمودند که پرداختن به مسئله هرمنوتیک با محوریت هایدگر و گادامر از موضوعات پربسامد در جامعه علمی است که هر بار پرداختن به آن موجب باز شدن دریچه‌هایی جدید و افق‌هایی نو به روی مخاطبین خواهد شد. در ادامه، ارائه دهنده خانم دکتر احمدی امین به بررسی رویکرد مدنظر خویش نسبت به موضوع کرسی پرداختند و موضوع را به شرح زیر بررسی نمودند:

این کرسی درصدد پاسخگویی به این سوال است که هرمنوتیک فلسفی گادامر چگونه بر اساس معیارهای ناظر به مفسر نظریات علامه طباطبایی قابل نقد و ارزیابی است. بررسی توصیفی تحلیلی این مسئله حکایت از آن دارد که هرمنوتیک فلسفی گادامر، یکی از سبک‌های مختلف دانش فرآیند فهم متن و اثر است که با محور قرار دادن ماهیت فهم متن (مثلاً متون مقدس) و باهمانی دانستن نگرش مولف و مفسر، معیارهایی چون پیش داوری و تاریخمندی در فهم، دوری پایان ناپذیر از فرآیند فهم متن را ایجاد کرده و با دادن اختیار تام به مفسر موجب کثرت گرای از فهم متن و تفسیر به رأی شده است. ارزیابی و نقد معیار ناظر به مفسر گادامر بر اساس نظریات تفسیری علامه طباطبایی حکایت از آن دارد که علامه طباطبایی در رویکرد ناظر به مفسر نظریه تفسیری خویش با ارائه معیارهای چون داوری و استنتاج عادلانه، دوری از علانق و پیش‌دانسته‌های

مفسر در فهم متن، نقش و مراد مولف را از میان نبرده، از این رو موجب گسترش کمی و کیفی فهم از متن (متون مقدس) و عدم تفسیر به رأی و یا تحمیل سلائق و نظرات مفسر بر متن شده است.

هرمنوتیک، دانشی است که فرآیند فهم یک اثر و چگونگی دریافت معنا از پدیده های گوناگون هستی اعم از گفتاری، رفتاری، متون نوشتاری و آثار هنری را مورد بررسی قرار می دهد. این دانش در قرن بیستم میلادی شاهد تحول بزرگی در نوع نگرش و فهم بوده و پا به عرصه تازه ای گذاشت که با تلاش فیلسوفانی چون شلایرماخر، ویلهلم دیلتای، مارتین هایدگر، هانس گئورگ گادامر و پل ریکور این تحولات نمایان گشت. در این دوره به جای تلاش برای روشمندسازی شیوه فهم، تمرکز بر ماهیت فهم به میان آمد. فیلسوفان این عصر درصدد اثبات این امر بودند که چیزی به نام فهم نهایی و مولفه ای به عنوان نیت مولف وجود ندارد؛ بلکه فهم آن چیزی است که در اندیشه مفسر نقش بسته و فهم هر مفسر نیز ریشه در زمانه، جامعه، فرهنگ و تربیت او دارد. این عوامل محدوده عملکرد ذهن مفسر را ناخودآگاه در حصار خواهد گرفت. در نتیجه فهم، امری اتفاقی و مسبوق به پیشینه تاریخی مفسر است که به شکل یک رویداد درون ذهن وی شکل می گیرد. از این رو اصل قابل کنترل وی برای ارئه تفسیر در قالب و راهکار، مشخص نخواهد بود. به عبارت دیگر دریافت و برداشت هر مفسر منحصر به خود اوست. بنابراین به تعداد مفسران یک متن، فهم های متفاوت نیز وجود خواهد داشت.

این رویکرد که معروف به هرمنوتیک فلسفی است با چالش های متعددی را برای تفکر سنتی در فرآیند فهم متون مقدس پدید آورد، به گونه ای که معیارهای آن نیز در تعارض آشکار با عقل و سیره عقلا بود. گادامر، فیلسوف برجسته آلمانی از شاخص ترین نظریه پردازان هرمنوتیک فلسفی است که به مسئله هرمنوتیک جنبه هایی نو بخشید. دیدگاههای مختلف او در نوع تفکر و یا فهم متون و آثار موجب گشت علمای مسلمان همچون علامه طباطبایی به عنوان عالم صاحب سبک شیعی جوانب مختلف این رویکرد را مورد نقد و ارزیابی قرار دهند.

نوشتار حاضر با روش توصیفی تحلیلی می کوشد به این پرسش ها پاسخ دهد:

۱. رویکرد ناظر به مفسر در هرمنوتیک فلسفی به چه معناست؟
۲. هرمنوتیک فلسفی گادامر در رویکرد ناظر به مفسر خود از چه معیارهایی تبعیت می کند؟
۳. بر اساس نظریات تفسیری علامه طباطبایی معیارهای ناظر به مفسر هرمنوتیک فلسفی گادامر چگونه قابل نقد و ارزیابی است؟

از طرف دیگر، در زمینه هرمنوتیک فلسفی گادامر مکتوبات بسیاری به رشته تحریر درآمده است، از جمله:

- نقش پیش فرض در فهم متن از نظر علامه طباطبایی و گادامر، سهیلا آبیاری، اندیشه نوین دینی، شماره ۳۴ تنها نقش پیش فرض را از دیدگاه علامه و گادامر مورد بررسی قرار داده است.

- تهافت‌های گادامر در مواجهه با روش‌های علوم تفسیری در شناخت مراد مولف، مسعود فیاضی، مجله ذهن، ۱۳۹۷، به بررسی دیدگاه مفسر محور گادامر اشاره دارد.
- داوری و فهم در هرمنوتیک فلسفی گادامر، اصغر واعظی، مجله راهبرد، ۱۳۹۰، تنها مراد هرمنوتیک فلسفی از مفهوم داوری و فهم را مورد بررسی قرار داده است.
- رابطه فهم با دیالکتیک، تاریخ و زبان در هرمنوتیک فلسفی گادامر، محسن کدیور و کامران سامانی زادگان، مقالات و بررسیها، ۱۳۸۵، عناصری چون فهم، تاریخ و زبان را در دیدگاه هرمنوتیک فلسفی مورد بررسی قرار داده است.
- بررسی تطبیقی هرمنوتیک فلسفی از نگاه علامه جعفری و گادامر، عبدالله نصیری، غرب شناسی بنیادی، ۱۳۹۲، مباحث معرفت شناسی را از دیدگاه علامه جعفری و گادامر مورد بررسی قرار داده است.
- بررسی تطبیقی هرمنوتیک ملاصدرا و گادامر، حبیب الله دانش شهرکی، پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، ۱۳۹۷، به بررسی دیدگاه ملاصدرا و گادامر پرداخته است.
- هایدگر و گادامر: دو رویکرد به مفهوم حقیقت نزد افلاطون، سید مسعود حسینی توشمانلویی، حکمت و فلسفه، ۱۳۹۷، رویکرد هرمنوتیکی هایدگر و گادامر را در مورد حقیقت مورد بررسی قرار داده است.
- پایان نامه: تبیین اختیاری نبودن دخالت پیش فرض‌ها در هرمنوتیک فلسفی و بررسی آن با تکیه بر مبانی حکمت اسلامی، لیلا محسنیان، جامعه الزهراء، رشته فلسفه اسلامی (۱۳۹۸)، جبر دخالت پیش فرض‌های مفسر بر مبنای هرمنوتیک فلسفی مورد بررسی قرار داده است.

در عین حال، کرسی حاضر درصدد آن است هرمنوتیک فلسفی گادامر را در رویکرد ناظر به مفسر بر اساس نظریه تفسیری علامه طباطبایی مورد نقد و ارزیابی قرار دهد تا در سایه آن میزان تاثیر کارآمدی این معیارها در فهم متن و اثر از دیدگاه علامه طباطبایی و گادامر آشکار گردد؛ چرا که کارآمدی نظریه تفسیری وصف پویایی و مانایی یک نظریه بوده و به مفسر کمک می‌کند با در نظر گرفتن چارچوب معنا در مراد متن و مولف، منظومه فکری معین و مشخصی برگزیند.

هرمنوتیک فلسفی گادامر در رویکرد ناظر به مفسر بر اساس نظریه تفسیری علامه طباطبایی مورد نقد و ارزیابی قرار می‌گیرد تا در سایه آن میزان تاثیر کارآمدی این معیارها در فهم متن و اثر از دیدگاه علامه طباطبایی و گادامر آشکار گردد؛ چرا که کارآمدی نظریه تفسیری وصف پویایی و مانایی یک نظریه بوده و به مفسر کمک می‌کند با در نظر گرفتن چارچوب معنا در مراد متن و مولف، منظومه فکری معین و مشخصی برگزیند.

به طور کلی، بررسی معیارهای کارآمدی در نظریات تفسیری (فرای متون مقدس) و یا نقد و ارزیابی سایر رویکردهای تفسیر متن، در مکاتب و نظریات و جریان‌های گوناگون می‌تواند کارآمدی یا ناکارآمدی آن نظریات تفسیری را آشکار نماید.

خصوصاً بررسی این معیارهای کارآمدی در نظریات تفسیری می تواند میزان و نوع روجوع به تفسیری قران و کارآمد و علمماتی نمودن تفاسیر را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و نظریات تفسیری را از تفسیر به رای دور داشته و گسترش کمی و کیفی فهم قرآن کریم را منجر شود.

نتایج و یافته های پژوهشی این کرسی در نقد و ارزیابی رویکرد ناظر به مفسر هرمنوتیک فلسفی گادامر بر اساس نظریات تفسیری علامه طباطبایی عبارت است از:

- ✓ رویکرد ناظر به مفسر بیان می دارد در فرایند فهم متن، مفسر در برخورد با متن در وهله نخست تنها به کشف مقصود مؤلف نمی پردازد، بلکه فهم متن و یا اثر ناظر نوع نگرش مفسر خواهد بود.
- ✓ گادامر در هرمنوتیک فلسفی خویش هدف از خوانش متن را دستیابی به حقیقت، از طریق توافق مفسر با متن می داند که مفسر نقش فعال و تولیدی در فرایند فهم آن دارد؛ یعنی زمانی متن واجد معنای متعین می شود که با مفسر وارد تعامل شود. از این رو لازم است در دو حوزه درونی و بیرونی فهم دارای معیارهای کارآمدی چون فاصله زمانی و پیش داشت کمال یافتگی است که نقش محوری در آن ها، از آن مفسر است.
- ✓ ارزیابی و نقد علامه طباطبایی از معیار بیرونی فهم (فاصله زمانی) ناظر به مفسر گادامر که تنوع و تکثر معنای متن را وابسته به مفسر دانسته و بیان می دارد تنها با معیار فاصله زمانی است که می توان پیش داوری های درست را از پیش داوری های نادرست که موجب بدفهمی از متن می شوند، متمایز کرد؛ نشان می دهد نادیده گرفتن مؤلف در فهم متن، موجب از بین رفتن متن شده، حال آنکه مفسر تنها منتقل کننده بهتر مراد مؤلف است.
- ✓ گادامر معیار درونی فهم یا پیش داشت کمال یافتگی را نیز برای رویکرد ناظر به مفسر خویش ارائه داشته است؛ بدین معنا که حقیقت متن باید به عنوان عامل سنجش پیش داوری های مفسرین اعمال گردد تا پیش داوری ها ذهنیت های فرصت طلبانه و تحمیل رای های مختلف ایجاد نگردد. ارزیابی و نقد این معیار بر اساس نظریات تفسیری علامه نشان می دهد دخالت و اعمال پیش دانسته های مفسر موجب از بین رفتن مراد مؤلف گشته و علامه با ارائه دو معیار دوری از پیش دانسته های مفسر در فهم متن و داوری و استنتاج عادلانه مفسر از اختیار و اعمال ذهنیت و پیش داوری های ناعادلانه مفسر در نظریات تفسیری و کثرت گرایی ها و تحمیل آراء بدون حد و حصر در معنای متن ممانعت به عمل می آید. از این رو اختیار تام مفسر در ایجاد معنا رفع، و تفسیری در چارچوب معیارهای کارآمد ایجاد می شود.

پس از ارائه خانم دکتر احمدی، ناقد اول حجت الاسلام دکتر علوی مهر در مقام طرح برخی اشکالات و انتقادات به بیان مطالب زیر پرداختند:

- موضوع تکراری است.

- تفاوت و تعدد تفسیر و برداشت منجر به تفسیر به رأی نمی شود.
  - چنین نقدی که در عنوان مقاله بیان شده، از جانب علامه مطرح نشده است و شاید مباحثی ناظر به نظریه هرمنوتیکی مطرح شده است.
  - مباحث مستقیمی از گادامر نقل شده و همین امر موجب ایجاد اشکال در پژوهش شده است.
  - فرایند فهم و نظر به متن و فهم آن صرف نظر از پیشفرض در نظر گرفته شده است که تعبیر باید اصلاح شود.
- در ادامه جلسه، نوبت به ارائه مطالب و نقد ناقد دوم رسید که حجت الاسلام دکتر مسترحمی ضمن تمجید مطلب ارائه شده و اهمیت مقاله و ضرورت پرداختن به این مسئله، به موارد زیر پرداختند:
- عصار و چکیده علم آن چیزی است که بیان می شود که چکیده متناسب با موضوع کرسی و پژوهش نیاز به اصلاح دارد.
  - این موضوع با توجه به ابعاد گسترده ای که دارد، نیاز به جزئی شدن موضوع دارد؛ همچنین مبانی، اصول، اهداف، تبعات، آثار و روش ها نیاز به مشخص شدن دارد.
  - طرح مسئله کمیت از جانب علامه مطرح آن چنان که در متن مقاله بیان شده، قابل دفاع نیست؛ چه اینکه از جهت کیفیت و عمق بخشی و طرح دیدگاه های نو و جدید، ابتکار علامه طباطبایی است.
- در انتهای جلسه نیز ضمن طرح پرسش های حضار و سایر مطالب طرح شده توسط ناقدین، ارائه دهنده به انتقادات و سؤالات پاسخ داده و با جمع بندی مدیر کرسی، جلسه با ذکر صلوات بر محمد و آل طاهرینش به پایان رسید.